

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

**ТВОРЧА ЛЮДИНА У ТОТАЛІТАРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ (ЗА
ТВОРАМИ «ОСТАННЄ БАЖАННЯ» ЄВГЕНІЇ КОНОНЕНКО І
«МАЛЕНЬКИЙ АПОКАЛІПСИС» ТАДЕУША КОНВИЦЬКОГО)**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти “бакалавр”

Виконала: студентка 451 групи

Спеціальність: 014.02 Середня освіта
(українська, англійська мова і література)
Освітньо-професійної програми
«Середня освіта (Українська, англійська
мова і література)»
Мартич Валерія Вікторівна

Керівник : кандидатка філологічних наук,
доцентка Демченко А.В.

Рецензент : кандидатка філологічних наук,
старша викладачка Омельчук Ю.О.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Постколоніальна українська та польська літератури: теоретичні засади вивчення	5
1.1. Загальна характеристика постколоніального літературознавства.....	5
1.2. Рецепція творчості Є. Кононенко і Т. Конвіцького в літературознавчій науці.....	8
РОЗДІЛ 2. Тоталітарне минуле в опції письменника у творах «Останнє бажання» Є. Кононенко та «Малий апокаліпсис» Т. Конвіцького	18
2.1. Творча людина в «двозначному світі»: право вибору.....	18
2.2. Картина тоталітарного суспільства у романах	25
2.3. Психологія характерів героїв у творах.....	33
ВИСНОВКИ	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	41
ДОДАТОК А	47

ВСТУП

Актуальність теми. Українська та польська літератури посідають вагоме місце в історії західноєвропейської культури. Необхідно зазначити, що нові теми, мотиви, сюжети з'являються відповідно до загальних світоглядних вимог данної епохи й теоретичної риторики, яка є надзвичайно різнобарвною та різноманітною. Останнім часом поживилась увага літературознавців до компаративних досліджень, що суттєво сприяє зміцненню українсько-польських мистецьких зв'язків.

Творчість Євгенії Кононенко досліджували А. Біла, О. Боронь, О. Брайко, Н. Веселовська, Н. Герсаменко, Н. Железняк, Н. Заверталюк, Творчість Т. Конвіцького неодноразово привертала увагу О. Забужко, В. Чайковського, Т. Гребенюк, Л. Зелінської та ін.

Тема долі митця в тоталітарній державі близька як сучасній українській, так і польській літературі. Роман української письменниці Є. Кононенко «Останнє бажання» за тематикою типологічно споріднений із романом польського автора Тадеуша Конвіцького «Малий апокаліпсис». Цей твір з'явився ще у 1970-ті роки, в період Польської народної республіки, що підпорядковувалась ідеології Радянського Союзу. До українського читача прийшов цей роман у перекладі Ю. Андруховича (1991 р.) та Б. Антоняк (2015 р.).

Вперше порівнюються романи «Останнє бажання» і «Малий апокаліпсис», тому вважаємо тему нашого дослідження актуальною.

Мета і завдання дослідження – розглянути мистецький досвід реалізації проблеми творчої особистості в умовах тоталітаризму в сучасній українській і польській літературі на прикладі романів Євгенії Кононенко «Останнє бажання» і Тадеуша Конвіцького «Маленький Апокаліпсис».

Для досягнення мети необхідно виконати такі **завдання**:

- дати загальний огляд постколоніального літературознавства;

- розглянути рецепцію творчості Є. Кононенто і Т. Конвіцького в літературознавчій науці;
- проаналізувати психологію характерів героїв у романах «Останнє бажання» та «Малий Апокаліпсис»;
- розглянути гротескну та реалістичну картини радянського тоталітарного світу в романах авторів;
- проаналізувати типологію творчої людини в «двозначному світі» правовибору.

Об'єкт дослідження – українська і польська сучасна проза, репрезентована романами Є. Кононенко «Останнє бажання» і Т. Конвіцького «Маленький Апокаліпсис».

Предмет дослідження – проблема митця в умовах тоталітаризму у творах «Останнє бажання» та «Маленький Апокаліпсис».

Методи дослідження. У роботі застосовано порівняльно-типологічний, порівняльно-історичний, компаративний, контекстуальний методи.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її результати можуть бути використані при вивченні історії української та історії зарубіжної літератури ХХ – початку ХХІ століття. Спостереженнями й висновками, що подані у роботі, можна скористатися при викладанні спецкурсів та спецсеминарів з літературної компаративістики.

Апробація результатів дослідження. Деякі положення та результати дослідження були представлені у вигляді доповіді на ІІІ Всеукраїнських студентських наукових читаннях з нагоди 206-ї річниці від дня народження Тараса Шевченка з темою «Доля творчої особистості у повістях Тараса Шевченка» (Ізмаїл, 10 березня 2020 року).

Структура роботи. Наукове дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ПОСТКОЛОНІАЛЬНА УКРАЇНСЬКА ТА ПОЛЬСЬКА ЛІТЕРАТУРИ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ

1.1. Загальна характеристика постколоніального літературознавства

У другій половині ХХ ст. спостерегаємо зміну колоніальних володінь у світі, що наприкінці ХХ століття охоплює Південну та Східну Європу, наприклад, розпад Югославії та СРСР. У результаті цього процесу виникло поняття «постколоніальний», тобто це «період після здобуття незалежності». Цей термін не відносять до літературознавчого, він виступає як хронологічний. Для того, щоб детально проаналізувати суть поняття постколоніальний в контексті культури, необхідно дослідити впершу чергу що таке «культурний колоніалізм».[25, с. 389]. Для прикладу наводимо думку українського літературознавця-емігранта Марка Павлишина, який написав «це комплекс заходів у будь-яких видах популярної чи високої культури, спрямований на підтримку політичної та економічної влади-гегемонії»[48].

Серед прийомів культурного колоніалізму науковці виділяють: створення опозицій «унікальне/місцеве», «прогресивне/ відставне», «загальнолюдське/місцеве етнографічне»; та привласнення культурних, а саме мова йде про матеріальні чи духовні цінності колоній [5, с. 132].

У культурному колоніалізмі розглядають два види протистояння. Перший тип антиколоніальний - це вид протистояння у формі розвінчування імперських міфів та протиставлення їм ідеї національного визволення.

Постколоніальний – це вивільнення з-під політичної заангажованості, імперського мислення, переоцінка підколоніальних художніх здобутків нації.[17, с. 496].

Основне завдання сьогодення яке стоїть перед українським літературознавством. Воно покликане переосмислити художню спадщину минулого. Українська постколоніальна критика лише складається, отже розробка її теоретичних основ ще попереду[5, с. 134].

А якою ж загалом є на сьогодні методологія українського літературознавства? Використовує воно здобутки усіх літературознавчих шкіл і напрямів (пригадаємо про психологізм М.Моклиці, «постколоніалізм» М.Павлишина, фрейдизм Соломії Павличко, Оксани Забужко тощо).

Політологи у світовій практиці літературознавства розглядають колоніалізм як сукупність заходів, які допомагають колонізатору перебрати та реалізувати владу над колонізованим, примушуючи його діяти в інтересах колонізатора. У даному контексті необхідно відзначити, що постколоніальне, відлежуючись від колоніального насамперед вбирає його історичний досвід, а потім співіснує з ним в одному часі та місці й навіть у одному культурному явищі [56, с. 239].

Дослідження економістів вбачають його основну рису саме у підкоренні економіки колонізованої території потребам колонізатора, його вигоді на світовому ринку.

Виходячи із дослідження політологів та економістів, було сформовано термін «культурний колоніалізм», який досліджує комплекс заходів заходів культурних установ та ідеологій у будь-яких видах популярної чи високої культури, спрямований на підтримку політичної та економічної влади.

Марко Павлишин вважає, що виникнення політичного і культурного постколоніалізму є поступовим процесом, тобто таким процесом, який складається з неодночасних, багатовимірних змін у діях та поглядах людей чи груп людей [60, с. 117].

Період колоніалізму ліквідував пам'ять про особи в діяльності яких існували роботи що були направлення на заперечувальність провінційності та вторинності українськості та самі події в історії культури.

На противагу періоду колоніалізму період антиколоніалізму повернув розстріляне відродження, дисидентську культуру 60-70-х років разом з поезією В. Стуса, І. Калинця і культуру діаспори.

Дослідження, що стосуються постколоніального періоду, можна поділити на три групи. До першої групи відносять студії, які займалися вивченням поняття «постколоніальність». Студії, які займалися дослідженням деконструктивних колоніальних дискурсів, відносять до другої групи. Третя група займалася вивченням та дослідженням колонізованих культур[11, с. 43].

Представниками постколоніальної критика в українському літературознавстві є В. Агеєва, Т. Гундорова С. Павличко та ін. Їхня діяльність спрямована на аналізі та дослідженні радянського періоду творчості відомих митців.

Найголовнішою особливістю постколоніальної критики є реабілітація розмаїття письменницького стилю. Літературознавство радянського часу в працях письменників визнавало тільки критичний реалізм, велика увага приділялася ідейно-естетичній доктрині автора. Постколоніальна критика творчості письменників досліджувала риси імпресіонізму, символізму, неоромантизму, експресіонізму, натуралізму.

Виходячи з вище сказаного, творчість І. Франка пов'язують саме з критичним реалізмом, а постколоніальна критика досліджує наступні риси: імпресіонізм та натуралізм[64, с. 220].

Постколоніальна критика надає перевагу мистецькій інтерпретації художнього твору, постмодерному його сприйняттю при дослідження постколоніального суспільства. Підтвердженням цього є такі теми досліджень: національна самокритика, проблеми виховання національної самосвідомості, синкретизм християнства та язичництва, риси української

ментальності, біблійна образність текстів, інтерпретація біблійних мотивів, образи демонічних сил. Тому саме появу постколоніальної літератури пояснюють антиколоніальними мотивами в період після Другої світової війни.. Етимологічне значення слова «криза» (з грецької перекладається як «вирішувати», «повертати») означає відмову від попереднього досвіду, норм пізнання і логічних законів мислення, що не виправдали свого призначення і спричинили аномалії буття[41, с. 592].

Подолати створену ситуацію можливо було тільки шляхом запровадження нових методів пізнання, котрі б радикально змінили стратегію мислення. Взамін модерних стереотипів дійсності був запропонований постмодерний стиль судження, який породив серію поворотів у науковому світогляді [10, с. 117].

Проаналізувавши ряд літератури з цього питання, ми приходимо до висновку, що в сучасному українському літературознавстві постколоніальна критика створила собі чималий літературний простір. Основними її функціями є здатність здійснювати різнобічну інтерпретацію текстів, розвінчування і дешифрування літературних міфів, постмодерний і феміністичний дискурси, розробку нової тематики та проблематики.

Постколоніальна критика яка стосується саме українського літературознавства надає змогу виявити ряд специфічних особливостей, які в свою чергу дозволяють оцінити стан українського літературознавства на сучасному етапі розвитку[27, с. 65].

Однією з характерних особливостей розвитку української постколоніальної науки про літературу стало поглиблене зацікавлення художньою творчістю письменників, що творили в умовах тоталітарної системи й у чийх творах відбулося «зрощення» ідеологічних доктрин та естетичних принципів[55].

1.2. Рецепція творчості Є. Кононенко і Т. Конвіцького в літературознавчій науці

Українська література зламу тисячоліть має принципово новий характер можливим став розвиток власної, націєтворчої літератури, утвердження її самобутності, відбулося переосмислення естетичних цінностей попередніх поколінь, неприйняття соцреалістичного канону. Можемо з упевненістю говорити, що сучасна українська література впевнено виходить на нові жанрово-стильові рубежі, вимагаючи від митців не тільки нового світовідчуття, а й нових тем, форм зображення реальності, нових виражальних засобів. Тож недивно, що широке коло науковців потраткувують її як постмодерну, в межах якої співіснують постмодернізм, неомодернізм, неопозитивізм, неоавангардизм, жіноча література[4, с. 33].

«Жіноча» література, зокрема проза, як поняття і як явище, за визначенням Г.-П. Рижкової, є «неоднозначною категорією літературознавства, оскільки для виділення відповідного масиву художніх текстів переважним чином застосовуються не жанрово-стильові чи ідейно-тематичні виміри, а мотивація за ознаками гендеру автора твору». У той же час авторка зазначає, що «жіноча» проза має й певну специфіку, що, власне, і дозволяє виділяти цей шар літературного потоку в окремий ієрархічний рівень розвитку світової та національної літератури» [23, с. 62].

Сьогодні палітра жіночої прози досить широка і має розмаїту ідейну, тематичну, проблематичну, жанрову, спрямованість. У даному контексті вигідно вирізняється творчість Євгенії Кононенко –сучасної української письменниці та перекладачки. Кононенко – відома постать на теренах літературномистецького обрію сучасної української культури. Це особистість, без якої неможливо уявити український постмодернізм, яка творить сучасну літературу щодня. Вона є автором ліричних творів, новел, есеїв, повістей, романів, дійсним членом Національної спілки письменників України, працює науковим співробітником Українського центру культурних досліджень[39, с. 12].

У творчому доробку авторки присутні також дитячі книжки, літературні переклади з французької та англійської мов, дослідження в галузі культурології, журналістські статті тощо. Однак справжню славу Євгенія Кононенко здобувала завдяки своїй прозі: оповідання, новели, повісті та романи користуються неабиякою популярністю серед читачів. Її твори видаються чималими тиражами, входять до всіх антологій новочасної літератури, як в Україні, так і далеко за її межами. Творчість Євгенії Кононенко має виразне національне звучання та досить великий вплив на становлення та розвиток сучасної української культури. Уже перші прозові твори авторки засвідчили прихід в літературу самобутньої письменниці з оригінальним стилем [21].

Твори її відзначаються легкістю та розкутістю письма, динамікою розгортання сюжету та внутрішнім аристократизмом. Проаналізувавши творчість Євгенії Кононенко, ми чітко бачимо, що письменниця не тільки порушує питання проблеми сучасної жінки, а й ряд інших актуальних проблем для сучасного суспільства, цим самим це робить її творчість досить помітним явищем глобального масштабу. Євгенія Кононенко є лауреатом багатьох літературних премій («Гранослов», часописів «Сучасність» та «Березіль»), переможцем різноманітних книжкових форумів. Її книги ставали найкращими у національному рейтингу «Книга року», лауреатом Першого міжнародного видавничого літфесту «Просто так».

Події у більшості творів письменниці відбуваються у київських реаліях, тож не дивно, що саме вона є переможцем Всеукраїнського конкурсу оповідань на київську тематику «З Києва з любов'ю». Творчість Євгенії Кононенко представляє сучасний літературний простір, зорієнтований на відкриття жіночого світобачення, переосмислення образів, кодів, концептів, символів, міфологем, знаків світової фемінної традиції. Усе це не може не привертати увагу дослідників. В означеному контексті неабияк виріс інтерес до творчого доробку Євгенії Кононенко зокрема, та літератури, яку творять жінки, загалом. Це може говорити про те, що дослідники почали більше

уваги приділяти витокami літературного образотворення, глибше проникати у авторський задум, виокремлюючи в ньому в загальнокультурні та особистісно авторські елементи, які складають канву літературного твору [20].

Виявлення та аналіз цих елементів у творчості Євгенії Кононенко дозволяє не тільки оцінити масштабність її творів із загальнокультурної точки зору, а й визначити їх значимість для культури національної та загальносвітової. У цьому полягає актуальність дослідження її творчості. Одним із провідних образів творчого доробку письменниці – це образжінки зламу століть, яка опинилась на роздоріжжі, яке символізує життєві зміни, зміни вражень, досягнення незвіданого, рух як вперед, так і назад.

Жанрово творчість Євгенії Кононенко доволі різноманітна: поетична збірка «Вальс першого снігу», численні збірки оповідань та новел про життя дівчинки, дівчини, жінки, бабусі («Колосальний сюжет», «Без мужика. Збірка короткої прози», «Повії теж виходять заміж», «Зустріч у Сан-Франциско», «Новели для нецілованих дівчат», «Книгарня «ШОК», «Кат», «Симбалайн»), детективні та ностальгічні повісті («Ностальгія», «Російський сюжет»), романи («Імітація», «Зрада. ZRADAmadeinUkraine», «Жертва забутого майстра», «Останнє бажання»), есеї[56, с. 239].

Критики визначають велику прозу авторки, як постмодерний детектив, хоча сама письменниця вважає свої романи психологічними детективами. Розмаїтою вона є і за ідейно-тематичним звучанням: любов і пошук власної ідентичності, внутрішні переживання жінки, її особистісне і професійна зростання, стосунки з чоловіком, тема зради, заробітчанства, тема батьків і дітей, тема пострадянського життя, здобуття незалежності тощо[34, с. 23].

Колоніальність передбачає закритість культури до діалогу. Уколоніальній культурі всі зусилля спрямовані на консервацію, убезпечення «свого» від зовнішньої та внутрішньої критики. Тому фемінізм українських жінок (який обов'язково включає критики чоловічої позиції) може

трактуватися як зрада національних інтересів, як перехід на позицію ворога (колонізатора)»[58, с. 41].

Що стосується зображення сучасної жінки у творах Євгенії Кононенко виступає як яскравий приклад постмодерного героя, який живе у часи великих перемін. У її романі жінка виконує багато функцій. Жінка - це насамперед мати, берегиня родинного вогнища, особистість, яка прагне задоволення своїх духовних потреб у саморозвитку та визнанні, прагне розуміння та любові [50, с. 3].

У творах письменниці яскраво зображено внутрішній світ слабкої, але, водночас, такої сильної жінки, яка змушена боротися за своє існування та існування своєї родини та руїнах Радянської імперії у «драних колготах соціалізму». Саме тому проблема вивчення творчого доробку Євгенії Кононенко у контексті сучасної української літератури сьогодні вкрай актуальною.

Окремі аспекти творчості письменниці досліджували А. Біла, О.Боронь, О. Брайко, Н. Веселовська, Н. Герсаменко, Н. Железняк, Н. Заверталюк, О.Забужко, Н. Зборовська, Т. Качак, Л. Кицак, М. Крупка, Ю. Кушнерюк, С.Філоненко, І. Хижняк Р. Харчук, Г. Шовкопляс, Т. Шевченка та ін.

Серед ґрунтовних праць, присвячених дослідженню творчості Євгенії Кононеко, варто виділити наступні дослідження Т. Качак «Художні особливості жіночої прози 80–90-х років ХХ ст.» є вкрай цікавим, адже авторка на прикладі творів сучасних українських письменниць «розглядає динаміку та особливості формування жіночого письма як пласту сучасної літератури, окреслено його основні риси, традиції хараткеротворення» [56, с. 161].

У праці Ю. Кушнерюк «Українська жіноча проза кінця ХХ століття: світоглядні моделі й особливості художнього стилю» здійснено спробу окреслення «типологічних паралелей у творах сучасних українських письменниць» [37 с. 16].

Ю. Кушнеренко в своїй праці зазначає специфічність опису жіночого погляду на світ і людину, як за допомогою літературних інструментів вдало описати особливості моделювання ідентичності героя, рецепції часопросторових та аксіологічних концептів. [37 с. 17].

Монографія Г.-П. Рижкової «Українська «жіноча» проза 90-х років ХХ – початку ХХІ ст.: жанрові й нарративні моделі та лінгвопоетика» присвячена дослідженню сучасної української літератури, яку творять жінки, у всіх аспектах за її словами «із точки зору жанрової специфіки, дискурсивних моделей, лінгвостилістичних і лінгвокультурних особливостей...» [50, с.17].

Цікавою щодо вивчення творчості Євгенії Кононенко у контексті сучасної української прози, належить С. Філоненко, яка у своїй дисертації «Концепція особистості жінки в українській прозі 90-х років ХХ століття» на основі творі українських письменниць з'ясовує особливості художньої концепції особистості жінки в українській прозі помежів'я ХХ–ХХІ століть, яка виявляється у зовсім новому погляді на жінку, створенні нового типу героїні, що зумовлено актуалізацією гендерної проблематики в жіночій прозі, осмисленням ролі жінки в патріархальному суспільстві і можливостей її зміни» [58, с. 2].

Але, незважаючи на те, що певні аспекти творчості письменниці висвітлені у дисертаційних працях, а також їм присвячені поодинокі літературно-критичні статті, все ж питання дослідження особливостей жанровостильових та ідейно-тематичних домінант прози Євгенії Кононенко мало розробленим і тому потребує своїх уточнень.

З огляду на це, можемо говорити, що подальше вивчення даної проблеми є вкрай актуальним, адже зумовлюється теоретичною та практичною значущістю дослідження, так як з'ясування жанрово-стильової специфіки, ідейно-тематичних домінант та поетикальних особливостей прози Євгенії Кононенко дасть змогу глибше осягнути особливості не лише творчої манери письменниці, а й усієї сучасної української прози загалом [24, с. 324]

Творчість Т.Конвіцького неодноразово привертала увагу українських науковців. Особливо в контексті порівняння та встановлення генетичних зв'язків між романами «Малий Аракаплісис» та «Московіади» Ю. Андруховича. У дисертаційній роботі Олени Юрчук творчість Ю. Андруховича досліджується на тлі необарокових тенденції у контексті українського літературного постмодернізму [63, с.3]

Над порівнянням двох романів працював О.Забужко, який написав статтю в якій стверджує: «Московіада» – це «Малий Апокаліпсис», на малоросійський лад перелицьований [22, с.1].

Важливою працею у порівнянні романів є публікація В.Чайковської, де, крім порівняння з романом українського постмодерніста, проводяться паралелі з російським «Москвою – Петушками» В.Єрофєєва. Подібність героя «Московіади» до протагоніста «Малого Апокаліпсису» відзначають також Т.Гребенюк та Л.Зелінська [64, с. 59].

Актуальність нашого дослідження спрямована на дослідження творчої спадщини видатного польського письменника, встановлення та дослідження протиріч, які й до сьогодні порушуються серед багатьох літературознавців, через те до якого ж художнього напрямку належать його твори. Л.Лавринович у своїй кандидатській дисертації відносить творчість Конвіцького до гона постмодерністів, на ношу інших дослідників художнім орієнтиром для письменника, режисера і кіносценариста була поетика неореалізму з використанням модерністських та постмодерністських технік. Український читач, укотре переживаючи війну зі «старшим братом», розуміє: літературна антиутопія стає прогнозом.

Аналізуючи колоніальну дійсність у романі, проблеми хронотопу торкнулася М. Гоголя [12, с. 110]. Загалом інтелектуальний дискурс польсько-українських літературних зв'язків завжди був цікавим для дослідників, тому творчість Тадеуша Конвіцького стала матеріалом для праць О. Забужко, Л. Лавринович, Л. Зелінської.

В сучасному українському літературознавстві існує два переклади роману «Малий Апокаліпсис». Перший переклад було здійснено на початку української незалежності, автор перекладу Ю.Андрухович, другий переклад було здійснено у 2015 р. У час розпалу російського військового вторгнення на територію України, автор перекладу Божена Антоняк[26, с. 276].

Роман Конвіцького є в деякій мірі автобіографічною. Доказом виступає діяльність та життєвий шлях головного героя, він, як і письменник під час Другої світової війни, воював у складі Армії Крайової. Творчу кар'єру автор починав як прихильник методу соцреалізму, через що потім мав почуття провини і намагався цю вину заглибити критичним ставленням до режиму в пізніших творах, хоч у плані підходу до письма залишався традиціоналістом, як він сам це стверджує[1, с. 60].

Необхідно відзначити, що Конвіцький отримав багато премій. Серед останніх — нагорода ім. Яна Парандовського від польського PEN-клубу та престижна польська кінонагорода «Orla» (обидві відзнаки — 2002 рік). Того ж року про нього знято другий документальний фільм «Досить швидкий апокаліпсис» режисера Анджея Тіткова. Той самий режисер 1983 року зняв перший документальний фільм про письменника «Перехожий»[9, с. 222].

Досліджував творчість Конвіцького, а точніше, його роман, відомий літературознавець П.Жбіковський. Результати свого дослідження висловлено у його праці «Апокаліпсис чи розпад тоталітарної системи», простір у романі Конвіцького – не тільки географічний, а й культурний і суспільний . Ідеться про простір міста з символічним значенням[36 с.16].

На нашу думку, оповідь не позбавлена специфічного гумору, яка притаманна антитоталітарному дискурсу: «Чорний гумор і висміювання (...)»

Основні етапи становлення дискурсу посттоталітарної пам'яті в українській літературі. Знакову роль у активізації посттоталітарної пам'яті відіграють суспільні акції і протести, спрямовані проти як політичної, так і культурної експансії з боку Росії. Колонізація України, як виявилось, не завершилась із розпадом Радянського Союзу[50, с. 165].

Образ колонізованої Польщі у романі Т. Конвіцького представлена через його думки, світогляд та переживання. Польський літературознавець А.Насіловської зазначає, що саме відтворення складного світу колективних переживань, профільтованих через психіку героїв, є типовим для прозаїка.

Герой роману за своїм світоглядом є екзистенціалістом, тобто головний герой постійно намагається домогтися справедливості та віднайти свій сенс життя. Ізолювавшись від світу, він почувається самотньо, але при цьому не мусить комусь подобатися, може говорити людям те, що про них думає, і нічого не втрачати – у цьому полягає, на його думку, свобода людини.

Герой роману не сприймає комуністичного режиму, тим самим він не знаходить собі місця у суспільстві, через те почуває себе не комфортно «І враз я відчув себе старим...» пише головний герой роману. – « Мій світ був барвистішим (...) світ суспільної несправедливості, світ брутальної боротьби за існування» [34, с. 76]. Саме з цих рядків роману можемо відчуті переживання герою, про непотрібністю його у суспільстві.

Літературознавець Богдан Пастуха, порівнюючи два романи, прийшов до висновку, що твір польського прозаїка більший за обсягом, та близький до жанру повісті, тоді як твір Євгенії Кононенко безумовно містить романні риси. Літературознавець описав актуальність обох текстів, в українському суспільстві в умовах сьогодення.

Провівши порівняльний аналіз між двома романами: Романа Тадеуша Конвіцького «Маленький апокаліпсис» та Євгенії Кононенко «Останнє бажання», ми пришли до висновку, що не дивлячись на те що романи «Останнє бажання» та роман «Маленький Апокаліпсис» написані двома різними поетами, вони є близькими за темою, за технікою зображення характерів головних героїв. Крім того, необхідно зазначити, що обидва романи є ідейно наповненими. Але, не дивлячись на спорідненість між двома романи, необхідно зазначити й відмінні риси. Перше, на що необхідно звернути увагу, це на індивідуальність стиль письма кожного автора. Однією з сильних сторін письма Конвіцького є його майстерність у побудові діалогів,

уміння сформулювати думку стисло і дещо парадоксально. Якщо аналізувати роман Євгенії Кононенко, то головне – це сюжет, і закручений він дуже міцно, напевно, без жодної необов’язкової сцени (що загалом рідко трапляється в сучасній українській літературі)[48, с. 532]

Виходячи з актуальності нашої теми, ми прийшли до висновку, що українська та польська літератури, функціонуючи в руслі світових культурних тенденцій, розвиваються відповідно до загальних світоглядних вимог цієї епохи.

РОЗДІЛ 2
ТОТАЛІТАРНЕ МИНУЛЕ В ОПЦІ ПИСЬМЕННИКА У ТВОРАХ
«ОСТАННЄ БАЖАННЯ» Є. КОНОНЕНКО ТА «МАЛИЙ
АПОКАЛІПСИС» Т. КОНВІЦЬКОГО

2.1. Творча людина в «двозначному світі»: право вибору

Духовне життя суспільства є важливою сферою соціального буття. Це широке поняття, котре включає в себе багатогранні творчі процеси, пов'язані з духовною сферою життєдіяльності людини. А саме – це сукупність поглядів, уявлень та перетворень суспільних, індивідуальних ідей у внутрішній світ людини.

Творча особистість стає властивістю відображення і розвивається разом з ним. Проблема творчості незалежно від її виду або індивідуальних особливостей роботи кожного окремого митця цікавила також науковців з педагогіки, психології, літературознавства та мистецтвознавства.

У філософії творчість асоціюється із умінням знаходити і приймати нестандартні рішення, у життєвих ситуаціях, котрі швидко змінюються. «Творчість – це породження нового»[8, 489 с.].

Природа творчості в теоретичній літературі тлумачиться неоднозначно. За словником В. Даля, поняття «творити» розуміється як здатність створювати, породжувати, виробляти. Звідси походить поняття «творчість». Термін «творчість» означає діяльність, яка породжує щось нове, якого раніше ніколи не було.

Академік В.С.Енгель-мейер розглядає творчість як одну із фаз життя, рух від старого до нового. Він наділяє творчими функціями живу природу. Його послідовник Блох поширює творчі функції і на сферу неживої природи [13, с. 22].

Досліджуючи поняття творчості, використовують два підходи. Сутність першого підходу спрямована на створення матеріальних та духовних цінностей. Субєктом творчості виступає людина та суспільство. Внутрішню основу творчості наповнюють наступні складники: пізнання, активність та психіка. Творчість особистості не можна зводити до її діяльності, тому що діяльність є більш багатогранною, продуктивною. Отже, творчість не є синонімом діяльності і новизни.

Сутність другого підходу полягає у розширеному тлумаченні наданні живій та неживій природі творчого потенціалу. Фактично творчість ототожнюється з об'єктивним розвитком природи [47, с. 456].

На межі XIX і XX ст. склалося кілька своєрідних підходів до осмислення феномену творчості, котрі дещо підсумовують дослідження заданої проблеми [19, с. 256].

Дослідження філософсько концептуальних засад осмислення творчості є важливим, адже духовні процеси відіграють визначну роль у всіх сферах діяльності окремої людини та суспільства загалом.

Таким чином, осмислення проблеми творчості зводиться до такого висновку, де творчість є діяльністю, котра породжує щось нове, яке ніколи раніше не існувало [28, с. 245].

А саме, нами проаналізовано трактування проблеми творчості в духовному дискурсі, де тільки автору, музиканту – можливо досягнути трансцендентні, екзистенційні, Божественні глибини.

XX ст. характеризується становленням й крахом тоталітарних політичних режимів. Дослідники запевняють, що розпад радянської системи певною мірою деактуалізував тоталітарну тематику, але це не так доказом можуть виступати наступні причини :

1. Історія українського суспільства (особливо література радянського періоду) має вплив на сьогодення.

2. Аналіз тоталітарного феномену призвів до розробки концепцій і моделей переходу від тоталітаризму до демократії.

3. У світі й на сьогодні є території, де діє тоталітарна політична модель. [28, с. 240].

У ХХ столітті «тотальність», набуває своє «alter-ego» у «тоталітарності» політичних режимів. Феноменом ХХ століття виступає боротьба системного політико-державного примусу із людиною, яка усвідомлює своє «Я», саморефлексує через погляд на себе з боку як на іншого. Така людина здатна на усвідомлений опір і намагання захистити автономію своєї особистості[2, с. 100].

Пригнічення – «тоталітарність» уже не є природним і тому, навіть за часів найлютіших намагань, відповідних політичних режимів, поневолити та перекрутити свідомість людини, остання не втрачала розуміння певної штучності, неприродності взаємин держави із особистістю та із суспільством.

Взаємозумовленість свободи та тоталітарності доводить зростання витонченості методів і політико-системного оформлення поневолення в умовах становлення реальних тоталітаризмі.

Суттєвою рисою тоталітаризму - здатність втручання у ментальний простір як особистості так і суспільства. Результат якого повинно бути створена «людина-гвинтик»[30, с. 15].

Наше припущення полягає у тому, що розвиток особистості як такої, не заперечує розвитку та зростанню тоталітарних тенденцій. Особливо тоді, коли гарантії цієї свободи укорінюються не у вдосконалення соціоментальних засад існування людини, а вважаються залежними від політико-управлінських та інституційних складових суспільної організації [30, с. 17].

Отже, розрізняючи два поняття «тоталітарність» та «тотальність», ми можемо диференціювати їх за характеристиками, які свідчать про наявну специфікацію [61, с.45].

Політико-управлінські риси сучасного тоталітаризму, здається, загальновідомі. У європейському соціальнокультурному просторі тоталітарні проекти були швидко та легко зруйнованими. Цей досвід демонструють німецьке, італійське та радянське суспільство. Відмова від духовної несвободи, обтяженість її для людини були рушійною антитоталітарних проявів.

Творчість, як культурно-історичне явище, має психологічний аспект: особистісний і процесуальний. Особистість має здібності, мотиви, знання й уміння, завдяки яким вона може створити новий, оригінальний і унікальний продукт. Дуже велике значення в розкритті й розширенні творчих можливостей особистості мають її уява, інтуїція, неусвідомлювані компоненти розумової активності, а також, потреба в самоактуалізації. Творчість, як процес, спочатку розглядали як самоспостереження діячів мистецтва та науки.

Вільна особистість, яка існує та підживлює тоталітарні тенденції у своїй структурі містить «антидот» проти тоталітаризму. Проблема полягає у руйнуванні систем (мова йдеться про певні політичні сили та їх лідерів) не ознає повне викорінення тоталітарних імпульсів [62, с. 47].

На нашу думку, тоталітарні проекти в цілому не можуть обмежувати вживлення тоталітарних тенденцій у сучасну картину світу. Звісно, що тоталітарні складові у суспільному бутті ми можемо знайти не лише у незахідних суспільствах. Ми пришли до висновку, що інформаційна епоха дає нам приклади життєздатності тоталітарних тенденцій у всіх сферах соціального буття.

Таблиця 2.1.1.

Загальна характеристика романів Євгенії Кононенко «Останнє Бажання» та Таудеша Конвіцького «Маленький Апакаліпсис»

Є. Кононенко «Останнє бажання»	Т. Конвіцького «Маленький Апакаліпсис»
-----------------------------------	---

<p>Головний герой роману «Останнє бажання» Є. Кононенко – колишній енкаведитський кат, згодом працівник архіву, літератор. Все своє життя Іван підкорявся владі та виконував найжахливіші її вимоги, але на схилі років прагнув очиститися від тягара замовчування злочинів. Назва твору говорить про останнє та єдине прагнення письменника – очистити сумління, розповісти про все, що приховувалось багато років, відкрити світу той жахливий досвід, адже це минуле «переслідувало» Івана, не давало спокійно померти.</p> <p>У підсвідомості головного героя живе велике бажання почути речитатив, що викликав у нього досить сильні почуття, які він не відчував у своєму житті ні доти, ні по тому.</p> <p>Даний рукопис, написаний головним героєм, зникає на поки. І лише через десятки років, в добу, коли добре розвинені ІТ технології та соціальні мережі,</p>	<p>Головний герой роману «Малий апокаліпсис» Тадеуша Конвіцького перебуває ще ближче до смерті, але при цьому не потребує сповіді.</p> <p>«Малий Апокаліпсис» – світ очима колишнього письменника. Іноді він виявляє бажання щось написати, але загалом пише лише те, що йому накаже чи замовить влада.</p> <p>Малий апокаліпсис» — міський роман. Це роман про місто, в якому панує Палац культури і науки, що носив ім'я Сталіна, і це не дивно, і що його «подарувала» Варшаві Москва.</p> <p>Якщо стисло про сюжет, він такий: когось, кого можна назвати протагоністом чи ліричним героєм прирекли на смерть його ж «товариші з опозиції». Він повинен спалити себе перед будинком ЦК партії і протягом романного часу здійснює останню подорож містом. Події роману розгортаються протягом одного дня. Подорож завершується перед Палацом культури, що перетворюється на величезний вівтар-жертвник.</p>
---	--

<p>сину письменника повертається зошит . І саме в ньому, хворий та старий письменник, написав свій роман під назвою «Останнє бажання»</p>	
---	--

Книжка «Останнє бажання» була написана з метою розкриття заблокованих тайників пам'яті, в яких було заховано неординарний, жахливий досвід. Головному герою роману, за розповсюдження інформації про свою діяльність в органах НКВС, загрожує страта без суду та проведеного слідства. Але після падіння режиму він наважується написати автобіографію. Таким чином, під час написання автобіографії, головний герой ніби очищується від тягаря замовчувальних злочинів. Коментарі дітей та його внуків, після прочитання автобіографії (чий потрапив до них після смерті Івана Івака), виступають додатковим джерелом інформації про сторінки життя Івана та ситуації в країнах загалом [23, с.60].

Що стосується роману «Малий Апокаліпсис», період в ньому описаний як кризовий. Цей період відчутний для всіх верств населення зокрема для польської еліти, польський інтелектуалів. Роман «Малий Апокаліпсис» успішно подолав певні табу які існували у Польщі та були непорушними на протязі тридцяти років (особливо період Рядянського Союзу). Описуючи цей період, автор писав що, це період експериментів над нами самими. Центральною темою роману Т.Конвіцького є самогубство[32, с.60]..

Творчість Конвіцького є автобіографічною, і тим самим індивідуальною, як зазначає сам митець « Книжка, добра си погвна, є власним портретом автора» [14, с. 162].Творча кар'єра письменника розпочалась як прихильника методу соцреалізму, через це письменник мав почуття провини і в наступних працях намагався заглибити критичне ставлення до режиму. Але,що стосується у плані до підходу його письма, то він залишався традиціоналістом.

Порівняльна характеристика романів Євгенії Кононенко «Останнє Бажання» та Таудеша Конвіцького «Маленький Апакаліпсис»

Євгенії Кононенко «Останнє Бажання»	Таудеша Конвіцького «Маленький Апакаліпсис»
Головний герой написав рукопис автобіографічний після розвалу режиму та завершення своєї злочиної діяльності.	Головний герой роману Тадеуша Конвіцького –самітник, якому, за великим рахунком, нічого втратити.
У романі існує чітка межа між енкаведистами та звичайними людьми. В порівнянні з романом «Маленький Апакаліпсис» режим досить жорстокий.	Режим не такий жорстокий, як в романі «Останнє бажання», (порівнюючи режими які існували у двох державах можна прийти до висновку, що і справді у Польщі був трохи легший режим чим на території України) контури між режимом і опозицією є невиразними.
В романі Євгенії Кононенко головне – сюжет, він дуже міцно закручений (це характеризує індивідуальність творчості письменниці, тому що загалом даний прийом рідко трапляється у сучасній українській літературі).	У романі Т. Конвіцького прийоми, які характеризують індивідуальність письма автора у здатності майстерно будувати діалоги, уміння стисло формувати думку це і є однією із сильних сторін письма Конвіцького. Письменику, на протязі всього роману, вдається утримати увагу читата не лише над сюжетом а також над самим стилем роману та деталями.
У романі «Останнє	У роману Т. Конвіцького показує

бажання»показано неймовірну силу молитви.	цілком інакше трактування релігійності. Релігія, за Конвіцьким, – це знеболювальний засіб
---	---

2.2 Картина тоталітарного суспільства у романах

Культура ХХ століття є досить складним явищем в історії світової культури. Розвиток її нерозривно пов'язаний з політичним життям країни. Основні фактори, які вплинули на розвиток цієї світової війни: тоталітарний режим, революції, «холодна війна», криза та карах соціального ладу, військові конфлікти, соціальне потрясіння, які, при виконанні своїх ролей, витіснили на задній план духовні цінності та сприяли їх руйнуванню. Якщо порівнювати з попередніми епохами, то ХХ століття відрізняється від них незвичайною різноманітною та різнобарвною літературою. Це століття пов'язується з виникненням різних жанрів та стилів, літературних течій, шкіл, помітною є криза духовності, що характеризується відчуженням мас від культурних надбань нації та витісненням духовних цінностей[54, с. 129].

Основною темою світового мистецтва цього століття стали причини та наслідки війни. Виникають образи досконалого устрою, які отримали назву «утопії». Вони відігравали велику роль як в історії, так і в мистецтві. За словами С. Грабовського, тоталітарна утопія панувала у тих державах, в яких нація як єдине ціле не дійшла довершеного свого усталення, у яких існує розрив між культурою мас та культурою еліт. Тому культурні цінності здаються слабкими та нездатними до об'єднання навколо себе нації[12, с. 78].

Влучно згадати думки Леніда Люкса про тоталітарну людину. Він зазначав те, що тоталітарна людина є європейським феноменом, виступає продуктом однієї з найглибших криз європейської культури, яка досягнула успіху у першій половині ХХ століття[42, с.28].

Говорячи про тоталітарну ідеологію, необхідно зазначити, що вона впливає на культуру, науку, освіту. Тоталітарне суспільство в свою чергу

знищує будь-яку творчу індивідуальність. Усі тоталітарні режими мали схожі прийоми та методи «культурної роботи» (управління закладами культури, маніпуляція свідомістю, культурно-ідеологічною кампанією тощо) [36, с. 260].

Описуючи європейську літературу ХХ століття, особливу увагу необхідно приділити радянській літературі. Революції та громадянські війни не вплинули на літературний процес в Радянському Союзі, а навпаки ці роки характеризуються вибухом яскравого літературного життя, виникненням різноманітних течій та творчих груп.

Загалом весь літературний процес ХХ ст. був деформований. На початку ХХ століття (20-30-ті роки) є переломними, тому що відбувся перехід від літературних дискусій 20-х років до тоталітарного мистецтва.

Література цього періоду характеризувалась зрощенням з ідеологією, тому даний період вивчався в рамках методу «соціалістичний реалізм». Поширенню соціалістичного реалізму сприяла революція 40-х років. Основними рисами були присутність героя-комуніста, відображення комуністичних ідей, оцінка життя з точки зору марксизму-ленінізму [3, с. 569].

Говорячи про німецьку літературу, то там спостерігалися аналогічні процеси утисків тоталітарного режиму. Були створенні спеціальні органи, які здійснювали жорсткий контроль над духовним життям країни. Для тих, хто не підкорявся фашистській ідеології, чекала фізична розправа. Ця причина і стала основною у питанні еміграції письменників таких як Е. Вайнерт, А. Зегерс, А. Цвейг, К. Ясперс, Б. Брехт. Діячів культури, які не підкорялися режиму, автоматично вважвали небезпечними та шкідливими, вони отримували ярлик «носій антитоталітарних тенденцій» у посттоталітарній історії культури. Тому цей час характеризує тоталітаризм як проблему суспільного, мистецького та політичного [53, с. 50].

ХХ століття увійшло в історію як період, відомий створенням шедеврів у різних галузях культури. Загальна єдність, цілісність суспільства і його

культури досягалася при тоталітаризмі за допомогою соціокультурного механізму селекції, який заперечував і викорінював все те, що суперечило художньо-політичному проекту ідеальної держави, заважало її функціонуванню, росту і величі[36, с. 261].

Тоталітарний тип мислення, що сформувався на той час у культурній, а отже, у літературознавчій площині, заперечував існування поглядів, відмінних від офіційно декларованих постулатів.

Художня література має великий вплив на суспільну свідомість, письменники часто самі опиняються в центрі політичних подій. Особливо нелегко доводилося письменникам, які творили в державах з утвердженим тоталітарним режимом.

Розвиток української та польської літератури вважається складним явищем в історії світової культури. Необхідно зазначити, що її розвиток відбувається відповідно до загальних світоглядних вимог даної епохи й теоретичної риторики, яка є надзвичайно різнобарвною та різноманітною. Останнім часом поживилась увага літературознавців до компаративних досліджень, що суттєво сприяє зміцненню українсько-польських мистецьких зв'язків.

На сьогоднішній день у далеке минуле відійшла радянська літературознавча думка про «не модерність» українського письма. Доказом цього виступають праці С. Павличко, Я. Поліщука, М. Мокриці, М.Ільницького [5, с. 330].

Говорячи про польську літературу, безпосередньо можна використати висловлювання дослідника Л. Евстахевич відзначав: «Літературний синтез міжвоєнного двадцятиліття можна сконструювати, послуговуючись виключно естетичними та історичними передумовами»[29, с. 303]

Дослідники відзначають кардинальний перелом, що стався на межі ХІХ– ХХ ст. Він проявлявся у всіх галузях культурного життя, до таких галузей відносять: музику, живопис, хореографію, театр та звичайно літературу. Російський дослідник Н. Лейдерман називає : переворот про

уявлення Всесвіту та його закони, що визначив скепсис науки щодо позитивістських підходів, висловив сумнів у всесильній каузальності та пошук нових пояснень для зв'язків між явищами; історичний досвід ХІХ ст., знаменного соціальними революціями, війнами, переділом кордонів, що проявилось в кризі демократичних утопій, які ґрунтувалися на вірі в народ, як носія морального закону, і бачили порятунок для особистості через розчинення в народі [40, с. 18].

ХХ століття увійшло в історію, як період, який славиться створенням шедеврів у різних галузях мистецтва. Загальна єдність, цілісність суспільства і його культури досягалася при тоталітаризмі за допомогою соціокультурного механізму селекції, який заперечував та викорінював все те, що суперечило художньо-політичному проекту ідеальної держави [46, с. 20].

Провівши аналіз доби тоталітаризму, ми дійшли до висновку, що в тоталітарному суспільстві діячі мистецтва та вчені були об'єктом цілеспрямованої селекції, необхідно зазначити, що поряд з партійною елітою (письменники, художники, вчені) формувалися і інша партія під назвою антинародники (ідейно незрілі, які потребували насильницького вигнання).

Порівнюючи обидва романи, необхідно зазначити, що у них йде мова про письменників за часів тоталітаризму. У романні «Маленький Апакаплісис» кілька разів згадується про те, що головний герой колись був літературним діячем письменником. В романні «Останнє бажання» читачі читають останній твір головного героя, і це займає найбільшу частину роману, і з відси і походить назва романа [61, с. 64].

У кожному з цих романів описано вбивство головного героя. І вже не скажеш, що воно не є головною суттю обох романів. Але, попри все, у романі «Маленький Апакаплісис» самої сцени де зображено вбивство немає, головний герой лише цілий роман думає про нього.

Роман Т. Конвіцького – дорога до ешаюта. А роман Є. Кононенко – дорога від ешафоту. Порівнюючи роман Тадеуша Конвіцького та роман Євгенії Кононенко, відмитимо, що перший роман це світ колишнього

письменника, якому відводиться роль самоспалення на площі, а у іншому романі зображується світ очима колишнього ката, який на протязі свого життя змінив свою професію з ката у письменника, плюс, сприйняття його фігури дітьми та онуками.

Роман «Маленький Апакаліпсис» – гротескний. Причиною тому слугує той факт, що роман написаний за часів тоталітаризму, в романі відображено становище людини в екстремальній ситуації, коли свідомість перебуває у стані потрясіння. Роман «Останнє бажання» – реалістичний, написаний за часів незалежності (мова йде про автобіографічний опис головного героя), коли багато прожитих замолоду ситуацій стали настільки далекими, що навіть близьким родичам оповідача важко в них повірити [6, с. 14].

Роман «Останнє бажання» народився за потреби розкриття заблокованих тайників пам'яті, в яких було приховано жахливий досвід. Головний герой, будучи на службі, не міг надавати інформацію про свій вид діяльності, так, як це загрожувало йому стратою без проведеного слідства та, з професією працівника архіву, наважується написати автобіографію. Написання рукопису для головного героя служить як сповідь від тяжких злочинних злодіянь. Коментарі дітей та онуків, після прочитання рукопису, слугує додатковим джерелом інформації про режим тоталітаризму та життя персонажів того режиму.

Світ, який змальований очима оповідача в романі Конвіцького, є світом тотальної мінливості та двозначності. Світ, який важко схопити й зафіксувати. Якщо головний герой роману Є. Кононенко дивиться на минуле з дистанції (описуючи найголовніші події того часу), в порівнянні автор роману Т. Конвіцький та його головний герой відображає світ комуністичної дійсності, з глибоким емоційним надламом – як кошмар, якому не видно кінця краю

«Я двозначний, ви двозначні, весь світ двозначний» – висловлювання головного героя роману Т. Конвіцького [33, с. 89].

Розмірковуючи про данний роман, важко не поставити собі питання, які підстави були в Тадеуша Конвіцького, щоб отак її, ту польську опозицію, карикатурно очорнити[43, с. 220].

Тема долі митця в тоталітарній державі близька як сучасній українській, так і польській літературі. Роман української письменниці Є. Кононенко «Останнє бажання» за тематикою типологічно споріднений із романом польського автора Тадеуша Конвіцького «Малий апокаліпсис». Цей твір з'явився ще у 1970-ті роки, в період Польської народної республіки, що підпорядковувалась ідеології Радянського Союзу. До українського читача прийшов цей роман у перекладі Ю. Андруховича (1991 р.) та Б. Антоняк (2015 р.). [30, с.487].

Для українського читача цікавим виступає наступний факт, що Конвіцький у своєму романі проводить чітку діагональ між Росією та іншими слов'янськими і неслов'янськими країнами, зокрема Україну. Образ колонізованої Польщі у романі Т.Конвіцького представлено через характер протагоніста, його світогляд, думки, переживання.

Образ колонізованої Польщі у романі Т. Конвіцького представлена через його думки, світогляд та переживання. Польський літературознавець А.Насіловської зазначає, що саме відтворення складного світу колективних переживань, профільтованих через психіку героїв, є типовим для прозаїка.

Герой роману за своїм світоглядом є екзистенціалістом, тобто головний герой постійно намагається домогтися справедливості та віднайти свій сенс життя. Ізолювавшись від світу, він відчувається самотньо, але при цьому не мусить комусь подобатися, може говорити людям те, що про них думає, і нічого не втрачати – у цьому полягає, на його думку, свобода людини[26, с. 268]

У романі ця проблематика розвинена за допомогою протагоніста, «героя мимоволі», який із невдахи, пияка, слабкого опозиціонера, посереднього письменника, людини, що не залишає після себе нічого цінного, раптом перетворюється на Месію, який своєю смертю мусить комусь

подобатися, може говорити людям те, що про них думає, і нічого не втрачати – у цьому полягає, на його думку, свобода людини.

Зазначимо, що у романі Кононенко «Останнє бажання», опозиція взагалі відсутня, а знецінення життя окремої особистості залежить на пряму від поведінки влади[57, с. 176]

Якщо говорити про роман Євгенії Кононенко, то опозиція як така взагалі не існує, а знецінення життя героїв винятково залежить від поведінки влади. Але в романі української письменниці є один другорядний епізод, де присутня критика так званих національно свідомих кіл.

Цей епізод є незначним та за собою не тягне жодних серйозних наслідків, проте його роль поляє в тому щоб показати людську слабкість у вигідному для себе світлі[18, с.21].

Неможливо не згадати, що Конвіцький у своєму романі також зображає подібні типи особистостей. Де колишні високопосадовці Сахер та экс-міністр культури поновили мистецькі ряди – стали письменником та художником відповідно.

Судячи з того, з яким зацікавленням він з'ясовує, що подавали на стіл у перерві між засіданнями, коли оповідача позбавили партквитка, ті спогади мали би бути досить колоритними й насиченими деталями.

Для таких поважних персонажів письменник не шкодує пафосу, та й узагалі емоційність, патетичність є однією з рис нарації у «Маленькому Апокаліпсисі».

У романі Т. Конвіцького прийоми, які характеризують індивідуальність письма автора у здатності майстерно будувати діалоги, уміння стисло формувати думку є однією із сильних сторін письма Конвіцького. У романі Євгенії Кононенко В романі Євгенії Кононенко ж головне – сюжет, він дуже міцно закручений (це характеризує індивідуальність творчості письменниці, тому що загалом даний прийом рідко трапляється у сучасній українській літературі) [53, с. 46].

Так ми підійшли до того, що розділяє ці два романи. Не дивлячись на те, що романи «Останнє бажання» та роман «Маленький Апокаліпсис» написані двома різними поетами, вони є близькими за темою, за технікою зображення характерів головних героїв. Крім того, необхідно зазначити, що обидва романи є ідейно наповненими. Але, не дивлячись на спорідненість між двома романи, необхідно зазначити й відмінні риси. Перше, на що необхідно звернути увагу, це на індивідуальність стиль письма кожного автора.[58, с.308]

Тобто головна відмінність у стилі та на рації творів. Є. Кононенко на відміну від польського прозаїка пише скупко та сухо. Нульовий ступінь письма, як кажуть французи[59, с. 34]

Не дивлячись на це, на мій погляд, способи подачі матеріалу в обох романах обрано цілком доцільно. Емоційний стан головного героя у романі Конвіцького не видається надмірним, бо вона є елементом гротескної картини світу. Так і наявні повтори у романі не є зайвими, вони теж підсилюють враження дивності світу цього [31, с.8].

Таким чином, на нашу думку, колоніальна дійсність у романі «Малий Апокаліпсис» представлена персонажами, які вдало відображають колонізатора і колонізованого. Авторі вдається в повній мірі відобразити абсурдність буття творчої особистості за часів тоталітаризму та показати, що вдала чужинців, в кінці кінців, приречена до процесу деградації, блокуванні творчої енергії, як людини, так суспільства в цілому, яка заміщується споживацькістю і безвідповідальністю за свою країну [45 с. 298].

Письменик у романі «Маленький Апакаліпсис» досить успішно зображає деструктивність та аномальність стосунків між Польщею та Радянським Союзом у часи тоталітарного режиму. Разом з тим, роман Конвіцького є пересторогою для європейського загалу перед можливою агресією зі Сходу[7, с. 12].

2.3. Психологія характерів героїв у творах

У своєму романі Євгенії Кононенко вдалось так побудувати компетенцію своїх персонажів, що кожен із головних героїв чогось не знає про своїх близьких. Завдяки такому прийому атмосфера інтриги посилюється (навіть відомі ваки у романі можуть переосмислюватись) з кожною прочитаною сторінкою.

Наприклад, жінка головного героя не знає чим на життя та на потреби родини заробляє її чоловік (страчуючи людей). В свою чергу чоловік не знає що його дружина зраджує йому з його сусідом. Донька головного героя про діяльність свого батька дізнається з його рукопису, і до останнього не може повірити в те, що батько був катом та страчував людей. Дехто з головних героїв не знає місця перебування своїх близьких родичів[43, с. 58].

У романі використаний цікавий прийом, який показує, що навіть автор роману начебто «не знає» про діяльність головного героя (зазвичай на прикінці 40-х років у підвалах НКВС розстрілювали, а не вішали як це описано а автобіографії Івана Івака), до поки їй про це не скаже одна з героїнь.

Тобто у романі спостерігаємо тенденцію, в якій всі герої не знають один про одного усього. І в цьому їхня помилка. Тому коли сила їхня раптом перетворюється на пшик, то не знаходять інших пояснень, як тільки те, що, мовляв, мали справу з вищестоящим працівником органів, котрий, нібито, перевіряв їхню профпридатність. Ця версія Сергія Харча настільки обґрунтована, як його слова про богоугодну діяльність репресивних органів: «Бог на небі припустив владу Сталіна, і ми виконували Його волю»[16, с. 320].

Письмениця у романі не аналізує злочину діяльність полковника, навіть виводить його в ролі прийомного батька доньки страченого. Але зрозуміло, що така мімікрія, таке перефарбовування колишніх працівників злочинних органів гальмує процес очищення суспільства, розкриття історичної правди про діяльність силових структур, формування прозорих відносин у державі.

Роман «Останнє бажання» виступає як спосіб очиститися від злочинного минулого. Роман виконує досить відповідальну функцію, яка в християнських традиціях виконує обряд сповіді(головний герой роману описуючи свою діяльність ніб проводить обряд сповіді, очищення) [37, с.7].

В порівнянні з романом Є. Кононенко, головний герой роману Т.Конвіцького перебуває на крок ближче до смерті, але при цьому він не потребує сповіді. Події у романі відбуваються на протязі одного дня, швидко та блискавично, правду минуло не потрібно висвітлювати. Її не існує, навіть сам автор роману не показує всієї правдивості, хоча роман автобіографічний. Тобто популярною мовою можна сказати, що це гротескне та абсурдне[38, с.76]..

«Історія, прошепотів він. – історія зблизька відразлива, блазеньська й дурна(...) [33, с. 95].

Головний герой написав автобіографічний рукопис після розвалу режиму та завершення своєї злочиної діяльності. Головний герой роману Таудеуша Конвіцького це письменник, який має певний рівень авторитетності в суспільстві, але зійшов із письменницької дистанції. У романі поканно зіставлення, в якому письменник, який закінчив писати, порівнюється з людиною, яка втратила віру в силу «слова», яка зневірилась у власних силах та незмогла знайти у собі більше талантів до іншої діяльності. Головний герой у романі Конвіцького є самітником, тому йому немає що втрачати, і саме йому, як вирішують знайомі опозиціонери, належить вчинити акт публічного самоспалення по завершенню партійного з'їзду (самоспалення повинно бути на очах кремлівського калмика, Брежнєва) перед варшавським Палацом культури.

Ще однією причиною самоспалення саме головного героя, на думку опозиціонерів, обумовлюється тим, що такий вчинок необхідно здійснити досить відомій людині, але тут виникає факти, які суперечать цим домислам. Тому що за цим критерієм в польській літературі можна було б підшукати сотні претендентів[44, с. 155].

У романі « Останнє бажання» існує чітка межа між енкаведистами та звичайними людьми. В порівнянні з романом «Маленький Апакаліпсис» режим досить жорстокий. У романі Т. Конвіцького режим не такий жорстокий, як в романі «Останнє бажання» (порівнюючи режими які існували у двох державах можна прийти до висновку, що і справді у Польщі був трохи легший режим чим на території України) контури між режимом і опозицією є невиразними.

Опозиціонерами називають себе кагебісти, які били й допитували головного героя. Мовляв, ми – позитивні опозиціонери, а ти – негативний. Вони, навіть, Першого секретаря називають опозиціонером. Режисер Булат так пояснює механізм становлення опозиціонера: «Я можу дати в зуби партії, бо маю право (...)» [49, с. 164].

Найбільшу увагу привертає сама опозиція в цьому романні, вона перебуває на державному утриманні, але ми не повинні та й не мусимо їй вірити. Хоча треба відмити, що у цьому романі взагалі важко комусь довіряти. Прикладом є справи опозиції, та спілкування їх представників з оповідачем[15, с.438].

Також необхідно виділити й те, що головний герой роману не є принциповим та відданим борцем своєї справи. Його позиція впродовж всього роману постійно змінювалась. То він каже, що зимився з вчинком самоспалення, то вже він передумав і на мені не має жертвувати собою, та нехочеться проявляти героїзм. Коли оточуючі кажуть йому, що ваша жертва не потрібна, він ніби на зло, знову готовий вчинити самоспалення, хоча потім пропонує своїм колегам підшукати іншого кандидата замість себе.

Дивлячись на вчинки головного героя, ми не можемо напевно сказати, що саме підштовхує його діяти саме так , а не по іншому. Чи це бажання увіковічити своє ім'я на меморіалі героїв, чи просто хворобливе честолюбство. Але проаналізувавши одну із останніх сцен, де він думає про те, що би Булат не поїхав до Америки та зміг зняти на камеру його акт самоспалення, то він міг би увійти у історію як герой.

Проте, на мою думку, до вчинку самоспалення його підштовхнула ситуація, яка панувала в той час в суспільстві, можливо відсутність бачення позитивного виходу з ситуації в якій він перебувал[52, с.190].

Якщо говорити про роман Євгенії Кононенко, то опозиція, як така взагалі не існує, а знецінення життя героїв винятково залежить від поведінки влади. Але в романі української письменниці є один другорядний епізод, де присутня критика так званих національно свідомих кіл.

Цей епізод є незначним та за собою не тягне жодних серйозних наслідків, проте його роль поляє в тому щоб показати людську слабкість у вигідному для себе світлі.

Неможливо не згадати, що Конвіцький у своєму романі також зображає подібні типи особистостей. Де колишні високопосадовці Сахер та экс-міністр культури поновили мистецькі ряди – стали письменником та художником відповідно.

Судячи з того, з яким зацікавленням він з'ясовує, що подавали на стіл у перерві між засіданнями, коли оповідача позбавили партквитка, ті спогади мали би бути досить колоритними й насиченими деталями.

«Усе своє плідне життя він перевів, гноючи художників», ось так писав про зміну діяльності поет Конвіцький про свого товариша. Також він зазначав, « ... опинившись на пенсії, він раптом позаздрив своїм жертвам і сам заходився малювати»[35, с.15].

Для таких поважних персонажів письменник не шкодує пафосу, та й узагалі емоційність, патетичність є однією з рис нарації у «Маленькому Апокаліпсисі».

У романі Т. Конвіцького прийоми які характеризують індивідуальність письма автора у здатності майстерно будувати діалоги, уміння стисло формувати думку це і є однією із сильних сторін письма Конвіцького. У романі Євгенії Кононенко В романі Євгенії Кононенко ж головне – сюжет, він дуже міцно закручений (це характеризує індивідуальність творчості

письменниці, тому що загалом даний прийом рідко трапляється у сучасній українській літературі)[51, с. 65].

ВИСНОВКИ

У другій половині ХХ ст. стався бурхливий крах колоніальних володінь у світовому масштабі, який на прикінці століття охопив і Південну та Східну Європу (розпад Югославії, СРСР). Як результат даного процесу виникло поняття «постколоніальний», тобто це « період після здобуття незалежності».

У науці пропонується розглядати два види протистояння культурному колоніалізму: антиколоніальний та постколоніальний. Ми переконалися, що постколоніальна критика приділяє набагато більше уваги ідейно-естетичній доктрині автора. У ході роботи над обраною темою дослідження нами розглянуто белетристику Євгенії Кононенко, авторки новел, есеїв, повістей, романів, Твори її відзначаються легкістю та розкутістю письма, динамікою розгортання сюжету та внутрішнім аристократизмом.

Що стосується творчості Т. Конвіцького, його творчість привертала увагу багатьох українських науковців. Роман був об'єктом порівняльних досліджень, зокрема роману «Малий Апокаліпсис» та «Московіади» Ю.Андруховича. В сучасному українському літературознавстві існує два переклади роману «Малий Апакаліпсис». Перший переклад було здійснено на початку української незалежності, автор перекладу Ю.Андрухович, другий переклад було здійснено у 2015 р. У час розпаду російського військового вторгнення на територію України, автор перекладів Божена Антоняк.

Нами було проаналізовано розвиток української та польської літератури у тоталітарний період, з'ясовано, що це складне явище в історії світової культури. Необхідно зазначити що її розвиток відбувається відповідно до загальних світоглядних вимог даної епохи й теоретичної риторики яка є надзвичайно різнобарвною та різноманітною. Останнім часом пожвавилась увага літературознавців до компаративних досліджень, що суттєво сприяє зміцненню українсько-польських мистецьких зв'язків.

Як відомо, ще за часів античності відбувалось протистояння митця та влади. Творча особистість повинна або підкоритися вимогам режиму, або протистояти та стати неугодною владі, що є рівносильним смертельному вироку. Головний герой роману «Останнє бажання» Є. Кононенко – колишній енкаведитський кат, згодом працівник архіву, літератор. Все своє життя Іван підкорявся владі та виконував найжахливіші її вимоги, але на схилі років прагнув очиститися від тягаря замовчування злочинів. Назва твору говорить про останнє та єдине прагнення письменника – очистити сумління, розповісти про все, що приховувалось багато років, відкрити світу той жахливий досвід, адже це минуле «переслідувало» Івана, не давало спокійно померти.

Головний герой роману «Малий апокаліпсис» Тадеуша Конвіцького перебуває ще ближче до смерті, але при цьому не потребує сповіді. «Малий Апокаліпсис» – світ очима колишнього письменника. Іноді він виявляє бажання щось написати, але загалом пише лише те, що йому накаже чи замовить влада. Герой знаходиться «під ковпаком», тому від постійного тиску митець випиває, постійно розмірковує над сенсом життя. Незважаючи на нелегкі обставини, письменник зберігає польську ідентичність солдата, при цьому називаю себе «письменником старшого покоління», а смерть для себе сприймає як вивільнення. Але з іншого боку, його світ розсипався, він не сприйняв комуністичного режиму, не знайшов місця у суспільстві та пропонує делегатам підшукати іншого кандидата замість себе, бо перехотілося йому того геройства й самопожертви. Назва роману символічна, адже, можна сказати, що у героя відбувся апокаліпсис творчості.

Ми прийшли до висновку що не дивлячись на те що романи «Останнє бажання» та роман «Маленький Апокаліпсис» написані двома різними поетами вони є близькими за темою, за технікою зображення характерів головних героїв. Крім того необхідно зазначити що обидва романи є ідейно наповненими. Але не дивлячись на спорідненість між двома романи необхідно зазначити й відмінні риси. Перше на що необхідно звернути увагу

це на індивідуальність стиль письма кожного автора. У романі Т. Конвіцького прийоми які характеризують індивідуальність письма автора у здатності майстерно будувати діалоги, уміння стисло формувати думку це і є однією із сильних сторін письма Конвіцького. У романі Євгенії Кононенко В романі Євгенії Кононенко ж головне – сюжет, він дуже міцно закручений (це характеризує індивідуальність творчості письменниці, тому що загалом даний прийом рідко трапляється у сучасній українській літературі). В кожній літературі є свої традиції та звичаї. Та кожен митець є самобутнім.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрухович Ю. Постмодернізм – не напрям, не течія, не мода. Слово і час. 1999. №3. с. 66.
2. Арон Р. Эссе о свободах. Москва: Праксис, 2005. 208 с.
3. Багряний І. Вибрані твори: у 2 томах. Київ : Юніверс, 2006. Т. 2. с. 666-667
4. Бігун Б. Нариси про літературу постмодернізму. Зарубіжна література. 2000. №29 . С.5 – 50.
5. Білоус П. В. Вступ до літературознавства. Теорія літератури. Психологія літературної творчості. Житомир: Рута, 2009. с.336
6. Бондар-Терещенко І. Драні колготки соцреалізму. Україна молода.2015. 5-6 червня (№6) . с. 14.
7. Бондар-Терещенко І. Рукопис, знайдений в інтернеті. Україна молода. 2016. 10 лют (№6). с. 12.
8. Булатов М.О. Філософський словник .Київ : Стилос, 2009. с. 575
9. Вонтровський А. Бути чи не бути? Методологічні питання міжвоєнного періоду в історії літератури. Вісник Львівського університету : Серія філологічна. 2004. № 33. с. 219–226
10. Габермас Ю. Філософський дискурс Модерну. К. : Четверта хвиля, 2001. с.424
11. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: навч. посіб. Київ: Либідь, 2001. с.3 – 82
12. Гоголя М. Колоніальна дійсність у романі Тадеуша Конвіцького «Малий Апокаліпсис». Проблеми слов'язнавства. 2016. № 65. с. 110–125.
13. Горностай П.П. Личность и время. Психодрама и современная психотерапия. 2003. №4(5). с. 18 – 26

- 14.** Гребенюк Т., Франко І., Коцюбинський М., Андрухович Ю., Ірванець О. Мотив “Героя поневолі” в народницькій, модерністській та постмодерністській парадигмах. Волинь–Житомирщина. Іст.-філол. зб. з регіональних проблем. 2006. №15. с. 161–166.
- 15.** Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми : статті та есе. — Київ : Грані-Т. 2013. с.548
- 16.** Давиденко Г. Й., Чайка О. М. Історія зарубіжної літератури ХІХ – початку ХХ століття : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. с.400.
- 17.** Давиденко Г. Й., Стрельчук Г. М., Гречаник Н. І. Історія зарубіжної літератури ХХ століття : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2009. с.488
- 18.** Денисова Т. Феномен постмодернізму: контури й орієнтири. Слово і час. 1995. №2. с. 18–27.
- 19.** Ендрейн Ч. Сравнительный анализ политических систем. Эффективность осуществления политического курса и социальные преобразования. М.: Изд. Дом „ИНФРА-М”, Изд-во „Весь мир”, 2000. с.320
- 20.** Євгенія Кононенко. Біографія. Критика. Твори [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://mdeksperiment.org/etv_pages.php?album_id=588&category=features : (дата звернення : 19. 03. 2018).
- 21.** Євгенія Кононенко : є речі, які знають тільки кати [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://anetta-publishers.com/authors/4>(дата звернення : 19. 03. 2018). – Назва з екрана.
- 22.** Забужко О. Польська “культура” і ми, або Малий апокаліпсис Московіади. Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика. Київ, 2006. с. 308–318.

- 23.** Зборовська Н. Феміністичний триптих Євгенії Кононенко в контексті загальної української проблематики . Слово і час. 2005. № 6. с. 57-68.
- 24.** Зелінська Л. Тадеуш Конвіцький і Юрій Андрухович: парадоксальність апокаліптичних візій. Київські полоністичні студії. 2010. Т.18. с. 322 – 327
- 25.** Зубрицька М. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. Львів, 1996. с.633
- 26.** Іванишин П. Національно-екзистенціальна інтерпретація (основні теоретичні та прагматичні аспекти) : монографія. Дрогобич : Відродження, 2005. с. 308
- 27.** Іванишин П. Українське літературознавство постколоніального періоду: монографія. К. : ВЦ «Академія», 2014. с.190
- 28.** Ігнатова Л. Феномен творчості як Філософсько-концептуальні засади осмислення проблеми творчості як феномену духовних процесів. Філософія творчості. 2005. с. 238 - 247.
- 29.** Історія зарубіжної літератури ХХ ст. : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. за ред. В. І. Кузьменка. Київ : Академія, 2012. с.431
Кара-Мурза С.Г. Манипуляція сознанием. Москва: Алгоритм, 2000. с.688
- 30.** Ковбасенко Ю. І. Література постмодернізму: по той бік різних боків. Зарубіж. література в навчальних закладах. 2002. № 5. с. 2-12.
- 31.** Колошук Н. Г. Модернізм, екзистенціалізм, постмодернізм...: (допитання про літературні напрями і типи творчості в літературі ХХ століття). Одеса, 2001.с.134
- 32.** Конвіцький Т. Малий апокаліпсис: Повість. Всесвіт. 1991. №12. с. 3–109.

- 33.** Кононенко Є. Не раз купувала книжку, знаючи, що то не вічна цінність, але мені дуже хотілося її прочитати. День. 2013. 11-12 жовт (№ 10). с. 23.
- 34.** Кравченко О. Постколоніальний дискурс національної культури та політики .Харківська державна академія культури. Харків : ХДАК, 2014. № 545. с. 15–24.
- 35.** Культурологія ХХ века. Энциклопедия: 2 т. СПб.: Универсальная книга: „Алтейя”, 1998. Т. 2 . с. 260.
- 36.** Кушнерюк Ю. Р. Українська жіноча проза кінця ХХ століття: світоглядні моделі й особливості художнього стилю: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 Дніпропетровск, 2008.с. 19
- 37.** Лавринович Л. Постмодернізм в українській польській та російській прозі: типологія образу персонажа: Дис. ... кан. філол. наук. Луцьк, 2002. с.120
- 38.** Лебідь Н. Кононенко Євгенія: щоб стверджувати в житті добро, треба пізнати всю безодню зла. Україна молода. 2015. 30-31 жовт (№10). с. 14.
- 39.** Лейдерман Н. Траектории “экспериментирующей эпохи” Вопросы литературы. 2002. № 4. с. 3–47
- 40.** Літературознавча енциклопедія / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. с.624
- 41.** Люкс Л. Тоталитарная личность в контексте Новейшей истории России и Германии. Весник Європы. 2001. №3. с.28.
- 42.** Мей К., Войцицька М., Кристофер М. Інформаційне суспільство. Скептичний погляд. Київ : К.І.С., 2004. с.220
- 43.** Моклиця М. Основи літературознавства. Посібник для студентів. Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. с.155–162.
- 44.** Мукгерджі Арун П. Чий постколоніалізм і чий постмодернізм? Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за заг. ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 1996. с. 562.

- 45.** Павличко С. Теорія літератури. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. с. 679
- 46.** Павлишин М. Постколоніальна критика і теорія. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за заг. ред. М. Зубрицької. — Львів : Літопис, 1996. с. 531–536.
- 47.** Павлишин М. Постколоніальна теорія і критика. Режим доступу :<http://lab.org.ua/article/155/>.
- 48.** Поліщук Я. Із дискурсів і дискусій. Харків, 2008. – с.286
- 49.** Рижкова Г.-П. М. Українська «жіноча» проза 90-х років ХХ–початку ХХІ ст.: жанрові й наративні моделі та лінгвопоетика: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Кіровоград, 2008. с.20
- 50.** Рябчук М. Від Малоросії до України: парадокси запізненого націотворення. Київ : Критика, 2000. с.303
- 51.** Рябчук М. Постколоніальний синдром. Київ : К.І.С., 2011. с.240
- 52.** Савенець А. Літературна школа – один із «блукаючих» термінів. Слово і час. 2000. № 4. с.44-51.
- 53.** Саїд Е. Культура й імперіялізм Київ: Критика, 2007. с.608
- 54.** Стріха М. «Імітація» Євгенії Кононенко як дзеркало доби імітацій [Електронний ресурс] – Режим доступу :<http://culturastudies.in.ua/>, травень 2007 р.
- 55.** Субтельний О. Україна: історія. 2-ге вид. Київ: Либідь, 1992. с.238–239
- 56.** Тебешевська-Качак Т. Б. Художні особливості жіночої прози 80–90-х років ХХ ст. Монографія. Тернопіль : навчальна книга Богдан, 2009. с.192
- 57.** Ткаченко А. Мистецтво слова. Вступ до літературознавства. Київ : Київський університет, 2003. с.448

58. Філоненко С. О. Концепція особистості жінки в українській прозі 90-х років ХХ ст. (феміністичний аспект) : дис. ... кандидата філол. наук : 10.01.01. Дніпропетровськ, 2003. с.186

59. Ференц Н.С. Теорія літератури і основи естетики : навч. посіб. К. : Знання, 2014. с.511

60. Чайковська В. „Московіада” Ю. Андруховича – не лише „Малий апокаліпсис”. Вісник Житомирського університету ім. І.Франка. 2005. Вип. 20. с.59–64.

61. Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран /В.Е. Чиркин. – М.: Юристь, 2003. – с.622

62. Юрчук О. О. Необарокові тенденції в українській літературі ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література». Київ : 2007. с.17

63. Юрчук О. У тіні імперії. Українська література у світлі постколоніальної теорії . Київ : ВЦ «Академія», 2013.с.221